

fund og marked', og klassekampen har lav prioritet, og endelig i Italien (og vel også i Frankrig) står fagbevægelsen 'mellem klasse og samfund', mens fagbevægelsens rolle som markedsregulator og forhandler har en lav prioritet. Det vil føre for vidt i denne anmeldelse at gå ind i Hymans inspirerende gennemgang af problemer og udfordringer i disse lande.

Set fra denne anmelders udsigtspunkt er beskrivelsen og analysen af fagbevægelsens strategiske udviklingsproblemer her ved starten til det 21. århundrede både tankevækkende og provokerende. Dog synes jeg, at et aspekt af fagforeningernes virke mangler: I samspillet mellem medlemmer og fagforening spiller både de demokratiske procedurer (valg osv.), men også den individuelle service over for medlemmerne en betydelig rolle. Fagforeninger er ikke kun interesseorganisationer, der skal fremme kollektive mål om et bedre samfund på den ene eller den anden måde, de er også 'gensidige forsikringsselskaber', hvor medlemmer i vanskeligheder med deres arbejdsgiver kan søge bistand. Fagforeninger er ikke kun et '*collective action game*', de er også deltagere i et '*insurance game*', for nu at udtrykke det spilteoretisk. Forsikringsspillet er også en vigtig del af fagforeningernes identitet, og det spiller en stor rolle for medlemmernes opfattelse af og tilslutning til fællesskabet i fagforeningen. Der er næppe tvivl om, at der i Europa er endda særdeles store forskelle både på fagforeningernes *mulighed* for at spille forsikringsspillet, og på deres *interesse* i at gøre det, dvs. i den vægt eller prioritet, de til lægger dette i det faglige arbejde. Dette aspekt har Hyman simpelt hen ikke inddraget i sine analyser, hvorved der kommer til at mangle en analyse af et af de ben, fagforeningerne står på, efter min mening ikke det mindst vigtige.

Trods denne indvending skal jeg varmt anbefale bogen til enhver, der er interesseret i fagbevægelsen, de udfordringer den står over for og dens generelle rolle i samfundet.

#### Referencer:

Ferner, A. & R. Hyman (ed.) (1992): *Industrial Relations in the New Europe*, Oxford,

Blackwell [revideret og genudgivet af Blackwell i 1998 som: *Changing Industrial Relations in Europe*].

Hyman, R. & A. Ferner (ed.) (1994): *New Frontiers in European Industrial Relations*, Oxford, Blackwell.

Anmeldt af **Steen Scheuer**, professor i organisation og ledelse, Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, Roskilde Universitetscenter

e-mail: ss@ruc.dk

---

Peter Dahler-Larsen:

#### At fremstille kvalitative data

Odense Universitetsforlag, 2002, 115 sider, ISBN 87-7838-697-7

Dette er anmeldelsen af en god og overskuelig bog om produktion og præsentation af kvalitative data i samfundsvidenskabelige undersøgelser. Bogen retter sig bredt mod alle, der udfører eller anvender kvalitative data indenfor forskning, evalueringer, konsulent- eller studieopgaver. Bogen er også for dem, der finder det urovækkende, at dårlige kvalitative undersøgelser kan sætte dagordenen og være rådgivende for en lang række samfundsmæssige problemstillinger, og den er for dem, der har prøvet at sidde med uendelige datamængder, som ikke var til at få koncentreret og fremstillet.

Bogen indledes med en 'god historie' om europæernes skildring og fremstilling af fremmede folkeslag i 1700-tallet, her en fransk fremstilling af en irokesisk høvding, og om hvordan skiftende tider i Europa også ændrede optikken, hvormed man anskuede verden omkring sig. Udgangspunktet og budskabet er, at skildringen ikke blot er en skildring af det undersøgte, men også en skildring af selve fremstilleren og fremstillingen, i dette tilfælde den franske tegner og hans arbejde med at illustrere irokeseren.

Bogen er motiveret af forfatterens erfaringer med alt for mange kvalitative undersøgelser, hvor der er lagt stor energi i indledning, teori- og metodeovervejelser, forudsætninger, teser m.v., men hvor der i sidste ende ikke har været overskud (tid, plads) til at udarbejde en sødygtig

analyse. Ligeledes er det forfatterens erfaring, at der i mange projekter ikke er gennemskuelig sammenhæng mellem data og konklusion og anbefalinger. Disse projekter kalder Dahler-Larsen for 'forende-tunge'. Derfor er det bogens sigte at revidere eller understrege læresætninger omkring kvalitative metode. Det kan f.eks. være nødvendigt at præcisere læresætninger om undersøgerens åbenhed og tolkningens subjektivitet med produktive kontrapunkter, som f.eks. stringens, bounding, og koncentration og fremstilling af data.

Hovedvægten i bogen ligger i præsentationen af displays som metode til at fremstille kvalitative data. Et display er en grafisk illustration, der medtager alle ens data i en let og overskuelig form. I et display kan man se hele datasættet, og det er sat op således, at det hjælper med til at besvare undersøgelsesspørgsmålene. Displayet kan enten være opbygget af figurer, kasser, lister, matricer e.l. Displays afhjælper ifølge forfatteren de ovennævnte problemer indenfor mange kvalitative undersøgelser ved at ekspliciterer brobygningen mellem data og konklusion, og ved at gøre datasættet tæt.

Displays giver mulighed for at få dataene til at arbejde sammen, og for at der dannes mønstre, der er mere end blot summen af hvert enkelt data. Dahler-Larsen kommer også ind på, hvornår i undersøgelsesforløbet displayet kan komme ind, og hvordan displays kan være med til at afdække fejl eller mangler ved en undersøgelse.

Udover præsentationen af displays som fremstillingsmetode bliver der i denne del af bogen også diskuteret andre problemstillinger omkring kvalitative metoder, herunder adgang til feltet, opstart af et projekt, og forholdet mellem undersøgeren og de undersøgte.

Dahler-Larsen definerer kvalitativ metode som en metode, der opererer med et fleksibelt design. Således mener Dahler-Larsen også, at kvalitetskriterier i undersøgelsesarbejdet ikke er universelle, idet metoder skal diskuteres i forhold til den konkrete kontekst. Kvalitative undersøgelser bliver i bogen beskrevet som systemer, der selv skaber de elementer, der er brug

for, for at de kan opretholdes. Med andre ord anvendes produkter og resultater af undersøgelsens egne aktiviteter som grundlag for undersøgelsens videre forløb. Denne type undersøgelser er åbne overfor feltet, men åbenheden er samtidig bestemt af, hvordan undersøgelsen lukker sig ved hjælp af sine egne referencer (dvs. produkter og resultater af tidligere faser i undersøgelsen).

Men hvad er så kvalitetskriterier for den kvalitative metode? Dahler-Larsen anbefaler en håndværksmæssig validitet, dvs. den kyndighed hvormed arbejdet udføres. Mere præcist handler det om, hvorvidt metoder og undersøgelsesfelt 'passer' sammen, hvilke instrumenter anvendes der, hvor de er bedst egnede, om man holder det, man lover i løbet af undersøgelsen, om man arbejder med validiteten i arbejdet, og om man selv tester kvaliteten af sit arbejde. Den håndværksmæssige validitet understøtter og bliver understøttet af kommunikativ validitet, transparens og et heuristisk kriterium.

I bogens sidste kapitel diskuteres kontingens og stringens, ikke som to modstridende begreber, men begge som nødvendigheder for en videnskabelig produktion og dens kvalitet. Dahler-Larsen mener, at begreberne skal kobles både på makro- og mikroniveau. Dette kan ske ved, f.eks. når man arbejder stringent med et bestemt fænomen på mikroniveau, at koble dette til den metodiske kontingens indenfor området (kontingens på mikroniveau) og til andre teoretiske positioner på området (stringens på makroniveau). Det, at man i sit videnskabelige arbejde forholder sig til fænomener på flere niveauer og på en og samme tid er kontingent og stringent kalder Dahler-Larsen for 'aktiv perspektivisme'.

Heri redegøres også i en længere diskussion for undersøgerens eller forskerens problemer med at opleve og beskrive verden, som den er, eller som han tror, den er. Dahler-Larsen kommer her ind på sprogets betydning for erkendelse, meningsdannelse, den sproglige fremstilling af videnskabelige resultater.

Bogen byder i første halvdel på masser af konkrete eksempler og illustrationer, der er med

til at gøre den let tilgængelig og direkte anvendelig, også for førstegangs undersøgere. Ligeledes er Dahler-Larsen meget omhyggelig med ordvalget og har flere uddybende forklaringer af ord som f.eks. regler, data og 'at fremstille'. Flere steder i bogen stilles der også småopgaver til læseren.

De sidste to kapitler af bogen om kvalitetskriterier og om kontingens og stringens i vidensproduktionen er til gengæld for de mere indviede, altså ikke for studerende, der selv skal i gang med deres første kvalitative interview. Her stopper også forfatterens ellers så gode initiativ med eksempler, illustrationer og opgaver. Forfatterens diskussion af den kvalitative metodes kriterier er meget udtømmende, og der er et bemærkeligt stilskift fra de foregående gennemgange af displays over til de videnskabsteoretiske diskussioner.

At anvende displays til fremstilling af data bliver på den ene side meget tiltalende, fordi det da er dejligt at kunne lave en fin figur, der en gang for alle præsenterer ens resultater på en overskuelig og flot måde, men på den anden side kan man være bange for, at det designmæssige tillægges en betydning, som ikke bør eller kan stå alene. Her synes jeg, at Dahler-Larsen mangler en mere udtømmende beskrivelse af,

hvordan displayet kan indarbejdes og kobles til ens øvrige fremstilling af data og resultater, og i sidste ende blive en integreret del af ens analyse.

I den forbindelse mangler der nogle diskussioner og beskrivelser af den designmæssige del af processen forud for displayets konstruktion, dvs. hvordan kommer man frem til de mere sofistikerede eksempler på displays, der er grafisk gode og sigende. Der findes en liste af tommelfingerregler med reference til Miles & Huberman, men der er ingen forklaringer med på Dahler-Larsens egen grafiske designproces.

Alt i alt en god bog og et godt tillæg til de mange metodebøger, der fokuserer på forskerens eller undersøgerens subjektive rolle og implikationer ved at bevæge sig i feltet. Dog er stilskiftet midt i bogen, hvor der springes fra det let tilgængelige til de tungere videnskabsteoretiske diskussioner, med til at gøre, at bogen også kan anbefales i mindre bidder, alt efter ens ståsted og igangværende aktiviteter.

Anmeldt af **Annette Ledskov**, ph.d.-studerende ved Institut for Produktion og Ledelse, Danmarks Tekniske Universitet.  
e-mail: al@ipl.dtu.dk